

Začiatky ženských kultúrnych aktivít (J. M. Lehocká a almanach Nitra)

ANNA ZELENKOVÁ (Praha)

Tzv. funkcia žien v dejinách kultúry je častým predmetom najrôznejších úvah, najmä v súvislosti s rozšírením feministických výskumov v literárnej teórii posledného tridsaťročia. Otázka sociálnej mobility ženy, resp. jej axiologickej a estetickej participácie na celkovom umeleckom procese sa stáva teoretickou úlohou, ktorá skúma literárnu kreativitu potlačovaných subjektov, vyvíjajúcich sa bez priaznivých možností seberealizácie.¹

I.

V počiatkoch slovenského národného obrodzenia a s postupným vývojom meštianskej spoločnosti sa pre ženu vytváral určitý, aj keď feudálnou tradíciou limitovaný, priestor. Ak protireformácia prisúdila ženám funkciu stáť pri trpiacich mužoch a ochraňovať istoty rodiny, tak ženy sa potom do verejného života dostávali najskôr prostredníctvom svojej rodiny a svojich mužov, ktorých podporovali v ich ideáloch, pričom sa s nimi stotožňovali a sami ich šírili vo výchove svojich detí. Týmto spôsobom sa konštituovala povinnosť ženy rozvíjať rodinnú tradíciu a na jej základe sa podieľať i na rozvoji národnej idey, t. j. participovať na kultúrno-politických aktivitách. V tomto období sa však nedá ešte, samozrejme, hovoriť o nejakom uvedomelom ženskom hnutí, iba o jeho základoch a východiskách. Hlavnou brzdou verejnej činnosti bolo hmotné postavenie žien v Uhorsku, absencia ženského školstva, neorganizovanosť a predsudky verejnej mienky. Žena sa podriaďovala rodine, ale práve cez výchovu detí a obetavosť mužovi získaval politicko-národný pohyb svoje významné

¹ V tejto štúdií vychádzam zo svojej diplomovej práce *Žena v slovenskej literatúre obhájenej na PF v Nitre*. Vedúcim práce bol doc. dr. P. Liba, CSc.

osobnosti. O matke L. Štúra a jej podobných ženách písal s uznaním napr. Samuel Ormis: „Verná Slovenka i v chudobe bohatstvo nezháňa a vychová národu verných!“² V tejto oblasti významnú úlohu zohrávala napr. i matka Viliama Paulinyho-Tótha Kristína Dedinská, o ktorej J. M. Hurban písal ako o mimoriadnom zjave medzi ženami — v 22 rokoch ovdovela a zostala bez pomoci, aj napriek tomu synovi údajne vštepovala národné povedomie, denne mu rozprávala o Slovanoch a Slovensku, učila ho slovenské piesne, recitovala poéziu, o. i. aj predčítala Kollárovu Slávy dceru. Podobne tu môžeme uviesť aj matku M. Hamuljaka, J. Kollára, M. M. Hodžu a mnohé ďalšie.

Tieto ženy-matky dali základy neskoršej ženskej verejnej činnosti. Ich práca odrážala kolorit vtedajšej doby a utvárala podhubie vyšších tvorivých hodnôt, čo bolo v zhode s mienkou L. Štúra, ktorý striktné požadoval: „Nám teraz potrebné sú viacej charaktery ako učenosť.“³

S prvými verejnými vystúpeniami žien sa stretávame až od druhej fázy národného obrodzenia, ktoré bolo späté so štúrovskou iniciatívou. S rozvojom časopisectva, literatúry a obmedzeného politického hnutia dochádza k aktivizácii žien, ktoré samotní muži povzbudzujú najmä k osvetovej činnosti, a tým k prekračovaniu úzkeho rámca rodiny. Otázka emancipácie žien však súvisela s prelomením bariéry nevzdelanosti, s túžbou po vyššom vzdelaní. Zo začiatku išlo o snahu zakladať výchovné ústavy, osvetové vzdelávacie spolky. Príklad v tomto úsilí ukázala napr. Terézia Brunšviková (1775–1861), ktorá sa ako národne uvedomelá aristokratka v roku 1808 zoznámila vo Švajčiarsku s J. H. Pestalozzom a pod jeho vplyvom sa zamerala na predškolskú výchovu detí. Neskôr sa zoznámila aj s výchovným systémom škótskeho pedagóga S. Wilderspina. V lete 1828 otvorila v matkinom dome v Budíne prvú detskú školu (Anjelskú záhradu) v habsburskej monarchii. Jej pričinením založil banskobystriický spolk žien v roku 1829 prvú detskú školu v Banskej Bystrici, potom v Prešpurku (1831) a Trnave (1832). Súčasne propagovala vznik ženských dobročinných spolkov a tiež sa stala zakladateľkou prvej dievčenskej priemyselnej školy v Uhorsku a vypracovala stanovky spolkov podporujúcich zakladanie materských škôl. Príležitostne sa zdržiavala v Bielom Kostole pri Trnave a v Dolnej Krupej, kde sa zoznámila s L. van Beethovenom, ktorý jej roku 1809 venoval Sonátu Fis dur op. 78 pre klavír.

2 H. Gregorová: Slovenská žena pri krbe a knihe, s. 31.

3 Tamtiež, s. 33.

Ak spájame prvé prejavy ženskej verejnej aktivity so štúrovským obdobím, práve u štúrovcov, charakterizovaných určitým radikalizmom a entuziazmom, vidíme ich chladné stanovisko k ženám. Aj keď L. Štúr oceňoval činnosť ženských dobročinných spolkov, nemal o ženách priaznivý úsudok: „...žena má tiež aj vo veciach vyšších čo aj nie činnú, čoho sme nie priatelia — ale pasívnu účasť mať.“⁴ Štúr totiž radikálne požadoval nie ženu „poddanú“, ale akúsi „uvedomelú družku“, ktorá k ideálu poslušnosti, pracovitosti a nábožnosti pripája i atribúty národného vedomia a obetavej práce pre vlasť, a tak prekračuje tradičnú pasivitu pokornej ženy. Správy v štúrovských novinách objektívne zaznamenávali vzrastajúci význam žien pre verejnosť. Napr. Slovenské Národné Noviny pozitívne glosovali prvý pokus na Slovensku o založení dievčenskej školy vo Vrbovci.⁵ Noviny sa pochvalne zmieňovali o národnostnom charaktere dievčat: „Napospol sa u nás dievčatá hore majú a národnosti držia.“⁶ Tiež kladne komentovali založenie dobročinného spolku žien v Banskej Štiavnici.⁷

O vývoji ženského národného povedomia hovoril i napr. Štefan Homola v Slovenských národných novinách v roku 1846, kde pochmúrne vykreslil nepriaznivé pomery v oblasti emancipácie a výchovy žien: „Nemáme vôbec národných ústavov, teda ani pre výchovu dievčat. V práci národnej však nevyhnutná je pomoc ženy, muž sám len toľko vykoná, ako človek bez jednej ruky. Do tých čias ale, kým sa v svojskom duchu nevychová, bude len suchou ratoľstou, mŕtvou pre vzdelanú spoločnosť.“⁸ Na jeho článok odpovedala J. M. Lehocká: „...aspoň jeden hlas osmelil sa ozvať a povzbudzovať ku pozdvihnutiu zanedbaných a nech sa tak vyslovím, často i potupených duší sestier slovenských, že sa osmelil vyznať verejne, že pri vykonaní veľkých národných diel povinné sú ženy pomáhať mužom.“⁹ J. M. Lehocká prosila, aby sa neustále burcovali „ospalé“ ženy a tie aby sa prebrali a začali národne pracovať. Lehocká uznala oprávnenosť kritického ohlasu, ale upozornila, že žena sa stále považuje iba za potrebnú „opatrovnicu domácich maličkov“ a často si vzdelaný muž nevolí spoločnicu života pohnutý vyšším citom, ale iba

4 Slovenskije Národňje Novini, č. 45, s. 83.

5 Slovenskije Národňje Novini, 1847, 11. V., s. 64.

6 Tamtiež, s. 67.

7 Tamtiež, s. 137.

8 Slovenskije Národňje Novini, 1846, č. 70, s. 277.

9 Tamtiež, č. 83, s. 330.

práve „z príčin nízkych potrieb“. Ide o prvú ženu, ktorá sa vo svojom článku verejne vyslovila, že pri „vykonávaní veľkých národných diel povinné sú ženy pomáhať mužovi“. Ako vyplýva z odpovede Lehockej, ženy si začínajú uvedomovať svoje postavenie, ktoré sa snažia zmeniť, vzájomne sa podporujú alebo sú povzbudzované mužmi, ktorí pomaly aj v praktickom živote modifikujú ustálené názory na poslanie ženy. Tie pochopili vedľa kultúrneho poslania i význam politického momentu, keď v revolúcii 1848 vyšívaním dobrovoľníckej zástavy dali súhlas k bojom svojich mužov, keď sa spolu s nimi nechali väzniť či utekali pred maďarskou perzekúciou na Moravu a potom do Prahy, spoločne so svojimi mužmi prežívali trpkú dezilúziu z revolučného vytriezvenia. Verne po boku svojho muža stála v revolučných rokoch i napr. Anna Jurkovičová (1824–1905) a svedectvom o jej morálnej podpore je aj list, ktorý jej J. M. Hurban napísal z väzenia v roku 1869: „...Ty si mi vôľu hľadela, ja v tebe svojho útechu, posilu mával.“¹⁰

II.

Žena sa ako tvorivý subjekt dostávala do slovenskej literatúry ťažko a pomaly; táto situácia objektívne súvisela so sociálnym a národným postavením ženy v transformujúcej sa neskorofeudálnej spoločnosti, až s postulátom vzdelanosti sa táto prekážka postupne odstraňovala. Do tohto obdobia bola žena iba objektom literárneho zobrazenia alebo pôsobila ako inšpirátorka. Je zaujímavé, že samotný J. Kollár napísal svoju prvú báseň na podnet prostých dedinských žien, ktoré ho poprosili, aby im zložil „veršíky“ pre uvítanie superintendanta. Prvé uvedomejšie pokusy žien o vlastnú literárnu tvorbu, ktorá si kladie už určité umelecké ciele, môžeme nájsť až v 1. polovici 19. stor., predtým ide väčšinou o zberateľskú a piesňovú tvorbu (ktorá by však mohla byť predmetom ďalšej samostatnej úvahy). Treba však upozorniť, že spisovateľská motivácia väčšinou vyplývala z mimoliterárnych potrieb, a to z prostej snahy sa určitým spôsobom realizovať. Písaním sa žena pokúšala o verejnú literárnu činnosť, ktorá doteraz bola výhradne doménou mužov. Žánrový rozmer naivnej a sentimentálnej poézie, z ktorej však bolo cítiť lásku k národu a vernosť národným ideálom, nemohol konštituovať plnoprávne organizované literárne hnutie, išlo skôr o jednotlivé vystúpenia umelecky založených žien, ktoré

¹⁰ H. Gregorová: Slovenská žena pri krbe a knihe, s. 31.

pochopili, že aj prostredníctvom literatúry môžu vzdelávať a vlastenecky pôsobiť na ďalšie Slovenky, a tým pomáhať kultúrno-národnému hnutiu. Do 40-tych rokov 19. stor. sa s ženami-poetkami stretávame iba ojedinele, jednalo sa väčšinou o šľachtické, u ktorých bola poézia súčasťou výchovy (Katarína Sidónia Petröciová, Juliana Fabianová, Terezia Artnerová, Mária Hruzová a ď.). Väčšiu účasť zaznamenávame napr. v Kollárových Národných spievankách, kde išlo o zberateľskú tvorbu. Až v štúrovskom období sa začínajú systematicky objavovať mená žien, aj keď často publikujúcich pod pseudonymom (paradoxne sa za nimi však mohli skrývať aj muži). V slovenskej literárnej historiografii sa tejto básnickej tvorbe nevenuje takmer žiadna pozornosť, v podstate sa obmedzuje na konštatovanie jazykovej a motivickej naivity, metrickej nedokonalosti spolu s absenciou estetickéj hodnoty. Tvorí však určitý počiatočný prúd ženskej kultúrnej a literárnej činnosti, ktorý neskôr vyústil napr. vo vytvorení spolku Živena a pod.

Prvé takéto literárne príspevky nachádzame napr. v almanachu Nitra ešte v češtine, vydanom J. M. Hurbanom v Prešpurku v r. 1842 ako „Dar dcéram a synom Slovenska, Moravy, Čech a Slezska obětovaný“. Celkovo päť slovenských poetiek sa tu verejne prihlásilo k oživenému národnému a literárnemu hnutiu. Niektoré sa neváhali podpísať vlastným menom, iné použili pseudonym, čo sa im nedá, vzhľadom k dobovým predsudkom, zazlievať. Vlastné meno pod svoj básnický text uviedla Anna Zuzana Šoltýsová (Žárlivosť, s. 118; Chvála Tater, s. 126), Vlastimila Rimavská (Potěšení, s. 142; Slovenka, s. 124) — to bol pseudonym Hermíny Moštanovej. Ďalšími pseudonymami boli podpísané básne Pjesně od Rozalie a Amalie, s. 122, a Básně od Miloslavy (ide o Johana Miloslava Lehockú) na s. 128 — Podkřiváňský vlastenec a Slovenka. Môžeme konštatovať, že prvý ročník almanachu Nitra je kvalitatívnym medzníkom v rozvoji ženskej literatúry, pretože sa v ňom prvýkrát objavil väčší počet príspevkov od žien-poetiek, čím sa prelomila bariéra v ženskom publikovaní. V ďalších ročníkoch (editor J. M. Hurban vydal v rokoch 1842–1877 sedem ročníkov v rôznych časových intervaloch) sa ženské mená objavili len výnimočne, nový rozmach nastal až začiatkom 70-tych rokov za inej historickej situácie. Z nevelkého počtu slovenských poetiek sa zameriame na tvorbu najvýznamnejšej J. M. Lehockej, ktorá prispela do viacerých ročníkov a pokúsime sa o stručnú interpretáciu niekoľkých jej básnických textov.

Johana Miloslava Lehocká (1810–1849) pochádzala z rodiny Imricha Vyšného, notára a meštana v Nemeckej Lupči a nedostatok vzdelania

nahrádzala až fanatických úsilím a vlastným samoštúdiom, v ktorom ju podporoval neskôr aj jej muž, Ján Lehocký, evanjelický farár v Trnovci a známy slovenský buditeľ. Bola medzi prvými ženami, ktoré vstúpili do slovenskej literatúry, a tiež medzi prvými ženami, ktorej prácami chceli odmeňovať najlepšie literárne diela v Jednote slovenskej mládeže v Prešpurku v roku 1845. Za účasť v revolúcii 1848 bola prenasledovaná Maďarmi a musela sa skrývať. Lehocká sa osobne stýkala a korešpondovala s viacerými významnými osobnosťami (L. Štúrom, S.B. Hroboňom, J. M. Hurbanom, J. Franciscim a d.). Z hľadiska rozvoja ženského hnutia k najzaujímavejším patrí vzájomná korešpondencia s českou buditeľkou a literátkou Bohuslavou Rajskej (1817–1852, vl. menom Antonie Reissová), druhou manželkou F. L. Čelakovského.¹¹ Aj keď sa Lehocká po roku 1843 stotožnila so štúrovskou kodifikáciou spisovnej slovenčiny, jej listy plné citovej vrelosti volajú po národnej jednote a priateľstve s myšlienkovou spriaznenou „sestrou“ z Čiech. Lehocká v listoch zdôrazňuje potrebu vzdelania, na druhej strane jej kritika smeruje aj na adresu tých žien, ktoré sú spokojné s daným stavom a nesnažia sa zmeniť svoj sociálny status. Listy sú preniknuté aj národným sklamaním nad maďarskou netoleranciou, ktorá potláča vzťahujúci sa slovenský živel. Tiež vyslovuje vďačnosť B. Rajskej, že sa stará o jej „duševnú potravu“ (Rajská posielala Lehockej prednášky českého pedagóga K. S. Amerlinga o úlohe osvety a vzdelania), a že s ňou môže hovoriť o „budúcom blahu národa“, ktorého osud leží obom na duši. Lehocká píše: „Vy želite, že musíte s nemeckým živlom zápasit'. U nás je to tiež zlé, vyššia šľachta je už celkom oddaná maďarizmu, mešťania nemčine a maďarčine a úbohý ľud ešte nechápe, čo je národnosť.“¹²

O dvoch básňach Lehockej, ktoré publikovala pod pseudonymom Miloslava v prvom ročníku, redakcia almanachu Nitra poznamenala: „...básně tyto sou výtvorem jedné ze spanilomyslných našich vlastenek, které však pro skromnost svou vlastním menom vystoupiti se ostýchala.“ V prvej básni Podkriváňský vlastenec tatranská múza korunuje básnika, ktorý v búrke narieka na tatranskom úpätí nad porobou národa:

¹¹ Porov. štúdiu F. Kleinschnitzovej: O Johane Miloslave Lehockej. In: F. K.: Z našej romantiky. Bratislava 1958, s. 131–136 (pretisk zo Živeny 23, 1933, s. 134–138). Ďalej E. Klementis: Listy Johany Miloslavy Lehockej Bohuslave Rajskej a Samoslavovi Bohdanovi Hroboňovi. In: Literárny archív 7, 1970, Martin, s. 143–159.

¹² List J. M. Lehockej B. Rajskej zo dňa 1. 5. 1844.

Pod Křiváněm u studánky,
Zarmoucený jinoch seděl,
Temným okem zaslzený
Vzhůru k černým mrakům hleděl.

Mrtvé ticho panovalo,
Jen v dálce se hrom ozýval,
Jeho srdce zkrvácené
Nelítostně bol rozrýval.

Vedle něho v trávě bujné
Leží lýra nastruněná,
Vzdechy vítr z ní vyvádí,
Skalní vrací je ozvěna.

Mladík lýry se uchopí:
Ach Bože můj všemohoucí,
Vroucně zapěl, „vyslyš nyní
Srdce mé želem hynoucí!“

„Pakli zhynu v oné bouři,
Jen to mi dej ujistění,
Že můj zhanobený národ
Dojde ještě oslavení!“

A v tom náhle, jako divem,
Tmavé mračno se rozpráší,
A s Křiváně již jasného
Dívěnka se lehce vznáší.

Ke smutnému jinochovi
Letmé kroky namířila,
V rukou její skvěl se věnec,
Aby ho jím ověňčila.

Cosi sladce mu šeptala; -
V tom se ohlédne mládenec, -
Mžikem zmizne děva krásná,
Na čele mu nechá věnec.

V druhej básni Slovenska táto „roduverná vlastenka“ skladá formou kollárovskej znelky slávnostnú prísahu vernosti národu:

Dříve si dám srdce vyrvat z těla,
Nežbych se od tebe vzdalovat.
Neb tě zradit, národe můj, měla!!

V druhom ročníku almanachu Nitra z roku 1844 (s. 158) Lehocká uverejnila báseň Hrob, ktorá bola napísaná už štúrovskou slovenčinou:

Pounočně uš vetri dujú, —
Tatri snehom sú pokritje, —
Prírodu v seň zamorujú
Fujáci ich mrazovitje. -
 Šetko spustlo — polja, lúki, —
 Moju dušu novje muki
 Rozrívajú v jaseňi.

Kvjetki, čo krásne šatili
Hrob maľički milenej
Bolňe hlávki nakloňili
Dechom Tatri stuďenej,
 Aňi hojnou porosenje
 Nemuožu biť oživenje
 Slzou céri smuťjacej.

Drahá! ti uš odpočívaš
Zbavená šetkej trpkostí -
Či po cére ňetúžjevaš
Tam blaženej vo večnosti?
 Kto zná? — či mi v jarnej dobe
 Ňebudú sadiť na hrobe
 Lipu Slávovja vďační. -

Ak porovnáme texty Podkřiváňskeho vlastenka a Hrobu, ktoré vznikli v rozpätí dvoch rokov (Hrob bol napísaný už v roku 1843), z nevelkého časového obdobia sa dá pozorovať genéza a vývoj poetky. Zatiaľčo prvý text môžeme charakterizovať ako sentimentálnu preromantickú lyriku inšpirovanú Kollárom, ktorá najmä svojimi formálnymi prostriedkami

prináleží ešte do klasicizmu, v Hrobe je výrazne posilnené exponovanie preromantickej motivickosti smerom k romantizmu. V obidvoch textoch je zrejmy kompozičný paralelizmus, ktorý sa zakladá na prelínaní milostného a vlasteneckého citu späťého úctou k nadosobnému ideálu, iná je však miera a funkcia tohto subjektívneho zážitku. Podkřiváňskym vlastencom cez klasicistický základ preniká tendencia k čiastočnej subjektivizácii, ktorá sa tu dostáva do napätia s konvenčným, dobovo sentimentálnym zachytením reality. Na jednej strane sa Lehocká nevyhýba pátosu a určitej vyumelkovanej naivite, na druhej motív slz a plaču signalizuje snahu adekvátne vyjadriť skutočnosť citového zážitku a stav duše, ktorý odráža osudovú porobu národa. Aj napriek celkovému pesimistickému ladeniu, práve záverečné gesto korunovácie plačúceho a zarmúteného mládenca — básnika — z ruky dievčiny symbolizuje určitú nádej: dievčina, ktorá má mytologický charakter, totiž vystupuje nielen ako bohyňa, ale predovšetkým ako múza, inšpirátorka a utešiteľka. Elegický nárek lyrického subjektu vyvažuje záverečné zistenie, že ideál, ktorý vystupoval ako predmet túžby, bol iba preludom. Tomuto mýtizujúcemu charakteru v podobe symbolizovaného dievčaťa zodpovedá aj tatranská lokalizácia s exponovaným motívom Kriváňa ako ochranného štítu, prirodzenej stráže slovenskej krajiny.¹³

Podobne v básni Hrob tatranským „ukotvením“ v úvodných veršoch Lehocká nevybočuje z dobového chápania, v ktorom sa Tatry stávajú zhmotnením slávnej dejinnej existencie, sakrálnym priestorom vytrhnutým zo všednosti. V. Macura v tejto súvislosti upozorňuje na štúrovskú kodifikáciu znakovkej funkcie Tatier ako streda a kolísky Slovanstva: „....zůsob, jakým byla představa Tater vtažena do štúrovské ideologie, měl výrazně apelativní ráz, sepětí s božím posláním se stalo nositelem důležitého mravního imperativu: budme připraveni k budoucímu činu...“¹⁴

Ak sa Podkřiváňský vlastenec vyznačuje pravidelnou grafickou stavbou, kde piesňová forma v ôsmich štvorveršových strofách so striedavým rýmom je nesená monotónnym trochejským metrom bez rytmických uchyliek, Hrob je na prvý pohľad motivicky, kompozične i formálne z hľadiska metrickej výstavby komplikovanejší, pretože využitie materskej slovenčiny umožnilo intenzívnejšiu spätosť textu s preromantickou jazy-

¹³ Porov. S. Mečiar: Tatry v slovenskej a poľskej poézii. Turčiansky Sv. Martin 1932.

¹⁴ V. Macura: Znamení zrodu. České obrození jako kulturní typ. Praha 1983, s. 219.

kovou estetikou. Báseň bola totiž pôvodne napísaná v češtine už na začiatku roku 1843 pre druhý ročník almanachu Nitra, ktorý sa však v tomto roku z dôvodov cenzúrneho zásahu neuskutočnil; vyšiel až v zmenenej podobe v roku 1844 už po kodifikácii štúrovskej slovenčiny.¹⁵ Lehocká svoj pôvodne český text potom preložila do slovenčiny (translatologicky ide o teoreticky zaujímavý typ vnútroliterárneho prekladu, ktorý realizuje ten istý subjekt, a to v momente uzákonenia vlastného materského jazyka, kedy sa mení východisková pozícia češtiny a slovenčiny v literárnej praxi štúrovcov).

V Hrobe pozorujeme celkovo väčšiu dynamizáciu reality, ktorá pôsobí konkrétnejšie, nie tak mýticky ako v Podkřiváňskom vlastencovi. Intenzívne rozvedenie prírodných dejov prostredníctvom expresívne exponovaných slovies (dujú, zamurujú, rozrývajú) či zmyslových vnemov (studený dych, šetko spustlo) vyvoláva sugestívne sledy básnických obrazov založených na kompozične vystavanej paralele medzi stavom duše (lyrického subjektu) a stavom prírody, ktorý je podrobený silnej lyrizácii. Motív slz spojený s motívom matkinho hrobu symbolizuje životnú márnosť, beznádejnosť, zároveň pôsobí citovou zrelosťou, jednoduchosťou obraznosti a nestrojenou naivitou. Kládie sa tu väčší dôraz na zvukovú stránku verša, ktorého trochejské metrum nie je zväzované pravidelnou piesňovou strofickou, naopak, je rytmicky komplikovanejšie kolísavým počtom prízvukov a slabík a tiež i lineárne posunutou grafickou realizáciou. Náznak motivickej vnútornej rozorvanosti tu nie je vyvažovaný optimistickými polohami či epickým podkladom, všetko smeruje k evokácii smrti a zmaru, pričom sled obrazov vrcholí dialogizovanou výpoveďou v poslednej tretej strofe, apostrofovaním a rečníckymi otázkami, ktoré podtrhujú intenzitu a subjektivizáciu individuálne chápaného básnického zážitku neustále kontrastujúceho s národno-vlasteneckou tendenciou.

Okrem básnickej tvorby môžeme v almanachu Nitra z roku 1847 (IV. ročník) nájsť i článok písaný prozaickou formou Opis Liptova (s. 26–72). Lehocká v ňom zachytáva región Liptova zo zemepisného hľadiska, ale tiež z pohľadu ľudovej slovesnosti. V intímnom zobrazení liptovskej rodiny môžeme vidieť pokus o dramatizáciu autorského subjektu rozprávania, ktorého autor beletrizuje, do svojich reflexií vkladá dejové epizódy, a tým myslí na čitateľa. Ide o jeden z prvých „nebásnických“ prejavov sloven-

¹⁵ Porov. štúdiu R. Brtáňa: Torzo Hurbanovej Nitry 1843. Slovenská literatúra 12, 1965, s. 507–530.

skej spisovateľky ako takej. S určitou dávkou humoru tu autorka reflektovala vzťah prostej dedinskej ženy ku knihe.

Pri celkovej analýze daných literárnych pokusov Lehockej nie je možné hovoriť o vyššej umeleckej kvalite, ich hodnota je však v tom, že autorka v 40-tych rokoch 19. stor. verejne vyjadruje slovenské vlastenecké cítenie, tým sa samostatne zaraďuje do kultúrno-politického diania, v ktorom sa chce aktívne angažovať po boku mužov ako ich rovnocenná partnerka. J. Francisci postavil Lehockej literárny pomník, keď v roku 1846 vlastným nákladom vydal v Levoči Matuškovu činohru Sirotky a spis dedikoval „Miloslave, najhodnejšej dcére a okrase Tatier“. V úvodnej básni sa jej takto prihovára:

„Na štíte Tatier jasá sa zástava,
A na nej slovo našich túžob: Sláva!...
Ty si sa prvá zo slávy tešila,
A z nášho blesku radosť pocítila.
Aj toto jarný z našej slávy kvietok,
Čo v obeť úcty mojej Tebe dávam...
Slovenka statná! Kriváňa okrasa!
Nech sa ten kvietok s Tvojím menom jasá!“

Z našich úvah o ženských kultúrnych a literárnych aktivitách v štúrovskom období, najmä z prehľadu rozmanitej činnosti J. M. Lehockej, vyplýva, že tu existovala, aj keď iba kvantitatívna kontinuita medzi týmto obdobím a neskoršími fázami ženského hnutia spájaného so založením kultúrno-politického spolku Živena v roku 1869. Literárna historiografia v tejto súvislosti tradične obchádza fakt, že aj pred vznikom Živeny môžeme vystopovať aktívnu participáciu žien na sociálnych a národnostných procesoch prebiehajúcich v slovenskom národnom obrodení. Ide tu tiež o akúsi rehabilitáciu obrazu ženy iba ako utláčanej a pasívnej bytosti, ktorá nevstupuje do dejín kultúry. Aj keď úloha ženy v prvej polovici 19. stor. na Slovensku skutočne nebola veľká — premena ženy „poddanej“ na „národne uvedomelú“ prebieha neorganizovane, individuálne a v rôznych formách — dôležitosť tejto úlohy spočívala v tom, že žena prostredníctvom osvetu a vlastných literárnych pokusov a prejavov sa intenzívnejšie zapájala po boku mužov do národného hnutia. Až v 40-tych rokoch 19. stor. s rozvojom literárneho života žien si získala určitý sociokultúrny priestor, v ktorom sa môže realizovať, čo napomáha k jej dôraznejšiemu vystúpeniu z rodinného prostredia smerom k verejným aktivitám. Tu sú

zárodky historického pohybu postupne vedúceho od podielu žien-poetiek na prvom ročníku almanachu Nitra (1842) k založení ženského spolku Živena, ktorý dal snaženiu žien organizovaný základ a prispel k ich širokému zapojeniu do spoločenského i umeleckého života.

Ak by sme mali zhrnúť význam a úlohu žien v polovici 19. stor. na Slovensku, domnievame sa, že sa nielen v písomníctve rôznym spôsobom uplatňuje trojaký model ženskej identity¹⁶ 1. Žena ako romantická inšpirácia a symbol určitého kódexu vlastností (poslušnosť, pracovitosť, nábožnosť; štúrovci k tomu ideálu pridávajú požiadavku národného uvedomenia, horlivosti a obetavosti v mene kolektívneho citu k národu). 2. Žena ako tvorkyňa ženského hnutia začleňujúceho sa do národného emancipačného prúdu. 3. Žena ako organizátorka autonómneho smeru, ktorým chce získať definitívnu nezávislosť na mužskom svete. Tento model identity sa v pol. 19. stor. neuplatňuje, dá sa o ňom hovoriť až na prelome 19 a 20. stor. Ak v prvej etape boli ženy v literárnom stvárnení apostrofované ako idealizovaný symbol národa, ako „Múzy“, ktoré podnecujú mužov k nadosobným národne prospešným cieľom, v štúrovskej tradícii sa žena stáva skutočnou „vlastenkou“, jej privátnu sféru pozitívne prestupuje spoločenská komunikácia s okolím, prvé umelecké pokusy, výlety, korešpondencia, zberateľstvo, aktivita spolkov, na druhej strane sa možnosť verejného pôsobenia ženy stále spája s poslaním manželky a matky. Je zrejme, že začiatky prípravného obdobia pre vyvrcholenie celej ženskej aktivity a ich organizovaného hnutia, môžeme právom spájať so štúrovsou iniciatívou, najmä s priekopníckym významom jednej z prvých slovenských poetiek J. M. Lehockej, ktorej život a dielo zostalo stranou pozornosti tzv. tradičnej literárnej vedy.

16 A. Mikušáková — I. Pospíšil: Ženy v kulturních dějinách (Norma L. Rudinsky: *Incipient Feminists: Women Writers in the Slovak National Revival*. Slavica Publishers, Inc., Columbus 1991, 285 s.). Sborník prací filosofické fakulty brněnské univerzity, D 41, řada literárněněvědná, roč. 1994, s. 167–168.